

Литвиненко А. І. Історичні шляхи становлення регіоналістики в українській культурі й музикознавстві / А. І. Литвиненко // Студії мистецтвознавчі / Національна академія наук України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. – К. : ІМФЕ, 2012. – № 6. – С. 7–14.

УДК 78.03 (477) +130.2+316.7

ІСТОРИЧНІ ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ РЕГІОНАЛІСТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ Й МУЗИКОЗНАВСТВІ

Алла Литвиненко

Теоретично обґрунтовано сутність регіоналістики та визначено її відмінність від краєзнавства як змістовно подібного поняття. Розглянуто й охарактеризовано історичні шляхи становлення регіоналістики в українській культурі й музикознавстві.

Ключові слова: регіоналістика, краєзнавство, українська культура, українське музикознавство.

Теоретически обоснована сущность регионалистики и определено ее отличие от сходного по содержанию понятия “краеведение”. Рассмотрено и охарактеризовано исторические пути становления регионалистики в украинской культуре и музыковедении.

Ключевые слова: регионалистика, краеведение, украинская культура, украинское музыковедение.

The author defines the historical ways of development of regional science in the Ukrainian culture and music studies.

She proves that the study of the Ukrainian culture in its regional diversity started from the definition of geographical boundaries and perception of ethnical and geographical, anthropological, economic, linguistic, and traditional ritual and folkloric differences between the regions.

Key words: Regional Science, Study of a Particular Region, Ukrainian Culture, Ukrainian Music Studies.

Регіоніка, регіоналістика, регіонознавство, регіонологія, регіоналіка та багато інших лексично подібних термінів, які нині активно впроваджуються у науковий обіг, загалом відображають одне поняття. Таке термінологічне різноманіття спричинене тим, що цей напрямок досліджень доволі новий і сьогодні лише формується як галузь науки. Але по суті, всі вони відбивають одну мету – наукове дослідження багатогранної суспільної діяльності та її продуктів у межах певного регіону (його історія, економіка, культура, мистецтво

тощо). Таким чином, регіоналістика перебуває у полі зору багатьох наук і, залежно від мети, орієнтується на різні аспекти буття людини й територіальної локалізації її діяльності (наприклад, зустрічаємо у літературі поняття “економічна регіоналістика”, “історична регіоніка”, “регіональна культура”, навіть “таврієзнавство”, “кримознавство”, “полтавознавство” і т.п.).

У цьому сенсі регіоналістика виступає дисциплінарним синонімом *краєзнавства*, мета якого – всебічне вивчення історії, культури, економіки, природи певної території (місто чи інше поселення, місцевість, край, країна). У зв'язку з цим у сучасній вітчизняній науці немає однозначного тлумачення цього поняття, тому ми подаємо своє розуміння регіоналістики, порівнюючи її з краєзнавством як змістовно подібним поняттям.

Краєзнавство як пошуково-дослідницька діяльність, навчальна дисципліна, навіть суспільний рух відоме давно, тому зважаючи на змістовну подібність із регіоналістикою, ці поняття часто плутають. Проте між ними є низка принципових відмінностей:

– регіоналістика спрямована на дослідження суспільних феноменів регіону, а краєзнавство – також на вивчення суто природних факторів (флора, фауна краю, особливості ландшафту і т.п.);

– об'єктом краєзнавства може бути географічно невелика територія – місто, село, історична місцевість, природний ландшафт (край), а регіоналістики – лише ті території, які мають порівняно значний історико-культурний і економічний потенціал (регіони);

– мета краєзнавства – всебічне знання про певну територію, край, його особливості, мета ж регіоналістики – дослідження історично сформованих регіонів, їх відмінностей та особливостей з метою з'ясування їх функцій і значення в історико-культурній, економічній чи соціальній системі країни, континенту тощо.

Умовно можна сказати, що до краєзнавчих інтересів входить ширше коло об'єктів дослідження, ніж до регіоналістики, натомість остання спрямована на їх глибший аналіз і *обов'язково* – з погляду соціальної значущості.

Таким чином, **регіоналістика** – галузь науки, а також сукупність методів дослідження й вивчення різноманітних сфер суспільної діяльності, їх територіальної специфіки й особливостей з метою з'ясування функцій і значення історично сформованого регіону в системі культурних надбань нації та людства загалом.

У культурологічному ж аспекті регіоналістика спрямована на розкриття особливостей соціокультурного життя регіону, а також ступеня його участі й значення у становленні та розвитку культури всієї нації.

Мета статті – висвітлити історичні шляхи становлення регіоналістики в українській культурі й музикознавстві.

Перші спроби регіональних досліджень в Україні були спрямовані на вивчення природно-ландшафтних, соціальних, економічних і загалом культурних умов існування народу в межах певного краю й у певний період історичного розвитку. Такий підхід був зумовлений насамперед географічними (ландшафтним характером місцевості), історичними (прадавнім розселенням племен і племінних союзів), а також адміністративними і, згодом, економічними (специфіка народногосподарської діяльності) факторами.

Одним із перших науковий опис територіального розмаїття України у XVII столітті здійснив французький топограф Гійом Левассер де Боплан, виділивши вісім регіонів: Волинь, Поділля, Покуття, Брацлавщину, Київщину, Сіверщину, Чернігівщину, Угорську Русь¹. Вітчизняний дослідник О. Ф. Шафонський, досліджуючи регіоналістику України XVIII століття, поділяв її на дві частини: одна, підкорена Польщею, – Правобережжя, друга, залежна від Росії, – Лівобережжя, яка включала Полісся (або Литву) та Степ (або Україну)². Розподіл, запропонований Шафонським, доповнив Я. Маркович³. На початку XIX століття український лінгвіст П. Білецький-Носенко спробував відтворити етнотериторіальну ситуацію регіонального розвитку України, виділивши такі її частини: “Січ Запорозьську” (“головне місцеперебування колишніх запорозьких козаків на островах ріки Дніпра нижче порогів”), Покуття (“область Буковини”), Полісся (“Чорноросія, Полісся”), Литву (“частину Малоросії від Десни до Смоленської губернії і Білорусії – землі, колись підвладні Великому князівству Литовському”), Цесарщину (“колишня Германно-Римська імперія, а тепер Австрія”) підрозділяючи її на Галицію та Ладемерію⁴.

Дослідник початку XX століття М.Ф. Сумцов подав дещо інший етнорегіональний поділ України: Слобожанщина, Галичина, Кубань, Поділля, Волинь, Київщина, Чернігівщина, Таврія⁵.

За радянської доби українські етнографи виробили узагальнену типологію районування. Вона лягла в основу експозиції Музею народної архітектури та побуту України, відкритого під Києвом у 1976 році і мала такий розподіл: Середня Наддніпрянина, Поділля, Карпати, Полісся, Полтавщина, Слобожанщина, Південь України. Підтвердження такого районування знаходимо й у сучасній культурологічній літературі: Середнє Подніпров'я (Наддніпрянина), Поділля, Слобожанщина і Полтавщина, Полісся, Прикарпаття, Волинь, Закарпаття, Південь⁶. Розподіл території на ряд основних регіонів, серед яких Полтавщина є окремою зоною, здійснений на основі особливостей і характеру історичного розвитку окремих районів України, природно-географічних умов, взаємозв'язків з іншими народами.

У сучасному науковому світі питання регіонального членування території України потрапили у коло наукових інтересів не лише

етнографів, а й істориків, демографів, лінгвістів, економістів, антропологів, мистецтвознавців, культурологів, що дало можливість досліджувати історико-етнографічні регіони з погляду поширення окремих явищ культури ⁷.

Так, економісти, вивчаючи господарську діяльність населення України, у тому числі соціокультурні аспекти, виділили на її території такі історично сформовані райони: Правобережжя, Лівобережжя, Західна Україна, Степова Україна і Крим. Підставою для районування, яке здійснювали мовознавці, слугувала варіативність діалектів і говірок. Вона дала їм можливість виділити чотири зони: південно-східну, південну, південно-західну та північну. Дослідники народно-вжиткового мистецтва визначають чотири регіони: Полісся, Південно-Східний район, Галичину з Поділлям і Гірську Україну ⁸.

У працях Павла Чубинського та Хведора Вовка досліджуються найрізноманітніші сторони народного життя: багатющий фольклорний та етнографічний матеріал подавався у широкому історичному та соціокультурному контексті із залученням статистичних, правових, економічних та інших даних. П. Чубинському належить першість у справі комплексного вивчення і докладного опису культури окремих регіонів України. Він організував і здійснив ряд наукових етнографічно-народознавчих експедицій на територію Київської, Сердецької, Люблінської, Волинської, Полтавської губерній, а також відвідав майже всі повіти Холмщини і Поділля.

Інформаційною вичерпністю, докладністю наукового опрацювання численних фактів, а також чітким регіональним спрямуванням відзначається праці Хв. Вовка. Йдеться насамперед про роботу “Український народ в його минулому і сучасному”. Вчений досліджував життя і побут Галичини, Буковини, Передкарпаття, Закарпаття, Чернігівської, Волинської, Херсонської губерній, Кубані та півострова Тамань. Простежуючи антропологічні ознаки українців у зв'язку з географічним поширенням діалектів їхньої мови, він розподілив територію України на три великі частини, кожна з яких, своєї черги, складалася з ряду регіонів:

1) північна смуга – українські повіти Курщини, східні повіти Чернігівщини, Київське Полісся, Волинське Полісся, Холмщина;

2) середня смуга – українські повіти на Воронежщині, Харківщина, Полтавщина, Київщина за Дніпром, північне Поділля, південно-західна та центральна Волинь, центральна Галичина та російське Поділля, Карпати (лемки, північні бойки, колишні угорські русини);

3) південна смуга – Кубань, Східна та Західна Катеринославщина, Таврія (Мелітопольський повіт), Херсонщина, Поділля (річки Буг та Дністер), Прикарпаття (південні бойки, галицькі, буковинські та колишні угорські гуцули, бачванці) ⁹.

Вивчення регіональних особливостей в музикознавстві найяскравіше реалізувалося у фольклористиці. Дослідження музичного фольклору розпочалося у романтичну добу, а практика запису народних пісень та їх мелодій – ще раніше, у XVI столітті¹⁰. Наукове опрацювання зібраних матеріалів уперше здійснили російський митець Микола Львов, автор передмови до першої музично-теоретичної праці з фольклористики “Собрания народных русских песен” Іван Прач, етнограф Микола Цертелєв, а також історик і філолог Михайло Максимович – фактично засновник української фольклористики. У збірнику М. Цертелєва “Опыт собрания старинных малороссийских песней”, який став першим друкованим виданням українських пісень, більшість дум записані на Полтавщині, де він народився (Хорол) і працював¹¹.

У перших працях з питань музичної фольклористики, зокрема у того ж таки М. Максимовича, а також П. Сокальського, М. Лисенка, музичний фольклор краю не поділяється за окремими регіонами. Так, у праці “Русская народная музыка...” П. Сокальського¹², за традицією, український і частково білоруський та російський фольклор розглядається сумарно. М.В. Лисенко ж у своїх фольклористичних працях¹³ український музичний фольклор розглядав як своєрідний, відмінний від російського і білоруського. Проте він дещо абсолютизував стильові ознаки, вважаючи їх характерними для музичного фольклору усього народу України без урахування територіальних особливостей та часу побутування того чи іншого музичного твору. Водночас регіональний підхід до запису фольклорних зразків проявився у Лисенка у їх паспортизації – з обов’язковим зазначенням місця запису творів та біографічних даних виконавця, його народженням та проживанням.

На початковому етапі становлення української фольклористики основним завданням дослідників було виявлення та кристалізація саме загальнонаціональних ознак. Загалом, регіональний аспект (передусім за територіальним критерієм) характерний для всіх збірників народних пісень, оскільки записи велися на конкретній території, відповідно й записи мали регіональні ознаки, типові для конкретного селища, повіту чи губернії. Упорядкування фольклорних збірок за географічним принципом розпочалося ще у першій половині XIX століття. Варто згадати одну із перших на західноукраїнських землях публікацій українською мовою – збірник текстів весільних пісень “*Ruskoje wesile opisanoje czerez J. Łosińskoho. W. Peremyszły*” (1835) етнографа і публіциста Йосипа Лозинського. Його справу продовжив польський етнограф і композитор Оскар Кольберг. Вісім томів зі своєї багатотомної праці він присвятив музичному фольклору окремих регіонів Західної України (“*Pokucie*”, “*Chłemskie*”, “*Przemyskie*” і “*Wołyń*”). У фольклористиці визначальним стає порівняльний метод дослідження фольклору. Хоч зусилля вчених спрямовувалися

насамперед на визначення загалом національних та інтернаціональних особливостей українського мистецтва, проте водночас розпочинається дослідження характерних рис музичної культури й окремих регіонів України.

Так, визначний дослідник мистецтва Західної та Східної України Філарет Колесса у своїх працях український музичний фольклор мислив не лише як цілісне явище з яскравими загальнонаціональними рисами, а й виділяв його характерні регіональні ознаки. У систематизації зразків народнопісенної культури Західної України він послуговувався географічним (Лемківщина, Підкарпаття (Закарпаття), Полісся) та етнічним (лемки, бойки, гуцули) критеріями. У 30-х роках разом із польським етнологом і лінгвістом К. Мошинським Ф. Колесса зібрав, записав і підготував до друку фольклорні пісенні і танцювальні зразки Полісся. Дослідження музичного фольклору Східної України теж були у планах ученого. З цією метою у 1908 році за ініціативи й на кошти Лесі Українки та її чоловіка Климента Квітки, Ф. Колесса запланував масштабну експедицію. Проте через заборону царського уряду вільно мандрувати територією вчений обмежився поїздкою до Миргорода на запрошення художника-графіка Опанаса Сластіона. Ф. Колессі вдалося записати ряд пісень від відомих на той час кобзарів – представників різних районів Полтавської губернії, та харківських співців. У результаті докладного аналізу дум у своєму фундаментальному дослідженні¹⁴ учений дійшов висновку про наявність окремих шкіл кобзарського мистецтва – полтавської та харківської, – із притаманними їм мелодичними, ритмічними, структурними особливостями. Їх формування Ф. Колесса пов'язував не лише з індивідуальними рисами окремого співця, а й угрупованнями кобзарів, які об'єднувалися за територіальним принципом: “Існування територіальних груп кобзарів і співців дум стає вповні зрозуміле на підставі відомостей про давні організації співців-сліпців, тобто співацькі братства, яких основа теж була територіальна”¹⁵.

Метод аналізу музичного фольклору з урахуванням територіальних ознак та соціально-історичного контексту застосував у своїй науковій діяльності український етномузикознавець Климент Квітка. Основою його досліджень став географічний підхід, який він поширив і на інші жанри українського фольклору, передусім на календарно-обрядові пісні. На думку вченого, саме географічний метод дослідження та картографування фольклорних зразків відкривають широкі можливості для вивчення не лише музичної стилістики творів, а й етнічних, політичних, економічних, соціальних процесів культури. Іншим аспектом методології досліджень К. Квітки було порівняльне музикознавство, тож ученого вважають основоположником порівняльного слов'янознавства в етномузикології.

Хоча Ф. Колесса та К. Квітка не послуговувалися поняттям “регіоналістика”, але саме в їхніх працях започатковано дослідження

українського музичного фольклору за його географічно-територіальними ознаками. Власне, вони стали основоположниками регіонального підходу у вивченні мистецьких явищ.

Показово, що часом важливі теоретичні узагальнення щодо жанрово-стилістичних ознак того чи іншого виду українського фольклору здійснюються на основі аналізу зразків, записаних лише у певному регіоні України. Згадаймо, наприклад, перше в Україні дослідження хореографічного мистецтва “Теорія українського народного танку” Василя Верховинця. У цій праці автор систематизував характерні рухи, які є основою української народної хореографії, розробив власну систему запису танців, а також створив оригінальну методику їх викладання – загалом, узагальнив творчі досягнення співвітчизників у сфері народного хореографічного мистецтва. Практичним підґрунтям для теоретичних узагальнень йому слугували народні танці, записані на Київщині.

Після тривалої перерви 1930–1950 років, зумовленої кризою у розвитку музичної фольклористики, у наукових колах зростає зацікавленість культуротворчими процесами окремих регіонів України. Їх осмислення розпочалося у 1950-х роках дискусією на Нараді з питань про етнографічні групи та локальні особливості в культурі і побуті українського народу кінця XIX – початку XX століть¹⁶. Повернення до наукового опрацювання та видання музичного фольклору ознаменував вихід у світ праці музикознавця і фольклориста Володимира Гошовського “Украинские песни Закарпатья” (Москва, 1968). Це дослідження й досі не має аналогів у світовій музичній фольклористиці за досконалістю принципів упорядкування, систематизації та коментування матеріалу, за виваженістю наукового апарату. Робота вигідно відрізняється від праць 30–50-х років, яким притаманні тенденційний добір фольклорних зразків, засмічення піснями-підробками ідеологічної забарвленості і сумнівної художньої вартості, відсутність принципів наукового упорядкування та коментування.

Увага науковців до фольклорного мистецтва окремих регіонів України поступово зростає у 70–80-х роках XX століття, й особливо – після здобуття Україною державної незалежності. Публікується низка збірників різноманітних фольклорних зразків окремих регіонів України – Лемківщини, Сумщини, Буковини, Тернопільщини, Гуцульщини¹⁷.

Особливий інтерес серед фольклористів-збирачів становило і народне мистецтво Полтавщини. Ще у середині XIX століття було опубліковано “Собрание малороссийских народных песен” у двох частинах Алоїза Єдлічки. У четвертому томі “Трудов етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край” вміщено опис весілля, записаний П. Чубинським (текст) та М. Лисенком (мелодії) у Борисполі Переяславського повіту, який на той час був

адміністративно-територіальною частиною Полтавщини. У цьому ж містечку М. Лисенко записав також і 22 інструментальні мелодії. Згадаймо також експедиції Є. Ліньової 1904 та 1912 років з участю О. Маслова, Б. Підгорецького, М. Янчука. Опубліковані результати цих експедицій були оцінені неоднозначно і викликали справжню дискусію у колі фольклористів-науковців.

У середині та другій половині ХХ століття вивчення мистецтва Полтавщини – особливо пісенного і хореографічного – триває й активізується насамперед завдяки місцевим дослідникам. Зокрема, на початку 90-х у світ виходить збірка, упорядкована Михайлом Фісуном, – близько двохсот зразків народної творчості, записаних на Полтавщині¹⁸.

Зі здобуттям Україною незалежності все частіше звучить думка про необхідність залучення регіонального фольклору до навчального процесу. Ідеться навіть про доцільність побудови тих чи інших навчальних курсів винятково на фольклорному матеріалі регіону. Так, 2003 року полтавський музичний діяч Григорій Левченко опублікував підручник із сольфеджіо, який сформовано з фольклорних пісенних зразків Полтавщини із власних записів та інших митців-фольклористів¹⁹.

Величезне значення для розвитку української народної хореографії мала фольклористична та збирацька діяльність полтавського хореографа і постановника Ніни Уварової. Левова частка зібраного й опрацьованого нею фольклорного матеріалу була втілена нею у власній народно-сценічній практиці. Чотири сценічні варіанти найяскравіших народних хореографічних номерів Уварової у запису українського хореографа Кима Василенка видані окремою збіркою.

Як бачимо, у сфері музичної фольклористики й етнографії спостерігається поступове збільшення питомої ваги досліджень, присвячених проблемам фольклорного мистецтва регіонів України.

Простежимо динаміку розвитку досліджень музичного мистецтва різних регіонів України в історичному музикознавстві. Першим ґрунтовним дослідженням узагальнюючого характеру стали обидві “Історії української музики” фундатора українського історичного музикознавства Миколи Грінченка. Спираючись на сучасні авторові історичні дослідження (передусім праці М. Грушевського), М. Грінченко поділяв усю Україну на степову (чорноземну) та лісову (нечорноземну). На думку вченого, саме ці ландшафтні чинники спричинили суттєві відмінності у розвитку культури окремих регіонів України. Так, чорноземну частину він вважав ласим шматком для численних загарбників. Колонізація цієї території іноземними державами спричиняла численні дифузні процеси у розвитку української культури. Нечорноземна Україна, за М. Грінченком, була більш консервативною, й тому там збереглися “ті оригінальні риси

культури українського народу, які в інших умовах могли б загинути (Буковина, Прикарпаття, частина Чернігівщини)”²⁰.

Основним своїм завданням автор вважав інтерпретацію музичного мистецтва України як цілісного культурного явища зі сформованими національними ознаками – самодостатнього, рівноцінного іншим національним культурам. Тому М. Грінченко й український музичний фольклор, і професійну музику не розглядав за регіональними ознаками. Винятком є лише кобзарське мистецтво. Слідом за Ф. Колесою та К. Квіткою, описуючи полтавську і харківську школи, М. Грінченко наголошував на стильових відмінностях кожної з них. Вербальна (лебійська) мова кобзарів, якою користувалися співці різних регіонів України, також змінювалася залежно від регіону.

У працях наступних років (Історія української дожовтневої музики (за ред. О.Я. Шреєр-Ткаченко.; Історія української музики: в 6 тт. : під ред. М. Гордійчук; Корній Л. Історія української музики: у 3-х ч.) українська музика теж розглядається цілісно, без поділу на окремі регіони. Як і у М. Грінченка, виокремлювалася лише культура Західної України.

Не була винятком і праця українського музикознавця Андрія Ольховського. Українську музичну культуру автор мислить як яскраво виражене національне явище, рівноцінну частку світової музичної культури²¹. Він пропонує власну концепцію історії української музики, подаючи її як цілісне явище в історичному та загальнокультурному контекстах. Історія української музики у тлумаченні А. Ольховського – це насамперед історія національної музики, яка мусить відповісти на запитання “якою мірою і якими засобами вона розкриває творче самовизначення народу, а разом з цим і якою мірою доповнює, поглиблює скарбницю світової музичної культури”²². Навіть у розділах про розвиток української народної музики А. Ольховський не вдається до розгляду відмінностей фольклору різних регіонів. Лише (слідом за М. Грінченком) окремим розділом виділяє музичну культуру Західної України, досліджуючи її пісенний фольклор як один із “найбільш своєрідних регіональних варіантів української народної пісні”²³.

Отже, історія української музики на етапі свого концепційного становлення мислилася передусім як цілісний феномен загальноукраїнського значення із яскраво вираженими національними ознаками. І саме пошуки цих ознак, які вирізняють українську культуру з-поміж культур інших націй, і були у центрі наукових інтересів музикознавців-істориків другої половини XIX – початку XX століть. У такому контексті розгляд української культури в регіональному аспекті не міг бути актуальним. Активне дослідження української музики під кутом зору проблем регіоналістики розпочалося лише після здобуття Україною державної незалежності.

Зауважимо: поступово, у процесі розвитку наукової думки, різновекторного теоретичного і концепційного осмислення української

культури питання регіональності набували усе більшого значення і спочатку були пов'язані з усвідомленням її як цілісного явища в загальнослов'янському контексті.

Перші спроби дослідження культури України в регіональному розмаїтті відбувалися від окреслення географічних меж і етнотериторіальних ознак, виокремлення антропологічних, економічних, лінгвістичних, обрядово-звичаєвих і фольклорних особливостей – до обґрунтування відмінностей культурних і мистецьких процесів кожного регіону. У кінці ж ХХ – на початку ХХІ століть ключові питання теорії та історії національної культури все частіше починають розглядатися в аспекті регіоналістики. Спостерігаємо спалах зацікавленості не так загальноукраїнськими, як суто регіональними проблемами у різних сферах. У музикознавстві, зокрема, широкий спектр досліджень регіональної проблематики спрямований на вибудову “живої історії” на мемуарній літературі й архівних джерелах²⁴.

Нині потужного інституційного наукового розвитку набуває історична, культурологічна музична регіоналістика. Традиційними стають проведення наукових конференцій із проблем історії окремих регіонів України, створюються осередки регіональних досліджень, діяльність яких спрямована на формування методологічних засад, а також розробку і впровадження в освітніх установах різного фахового спрямування навчальних курсів з вивчення історії, культури і мистецтва рідного краю.

¹ *Боплан Г. Л.* Опис України, кількох провінцій королівства, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії // Жовтень. – 1981. – №4. – С. 54–63.

² *Шафонський А. Ф.* Черниговского наместничества топографическое описание. – К., 1851.

³ *Маркович Я.* Записки о Малороссии, её жителях и произведениях. – М., 1798.

⁴ *Востоочнославянская ономастика.* – М. : Наука, 1979. – 186 с.

⁵ *Сумцов М. Ф.* Слобожане: Історично-етнографічна розвідка. – Х. : Союз, 1918. – С. 4.

⁶ *Культура і побут населення України / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.* – К. : Либідь, 1993 – 285 с.

⁷ *Пономарьов А.* Регіональні барви України й українців // Українці: Історико-етнографічна монографія: у 2 кн. / А. Пономарьов. – Опішне : Українське Народознавство, 1999. – 205 с.

⁸ Там само.

⁹ *Вовк Хв.* Студії з української етнографії та антропології. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.

¹⁰ *Іваницький А. І.* Українська музична фольклористика (методологія і методика): Навчальний посібник. – К. : Заповіт, 1997. – 392 с.

¹¹ *Корній Л.* Історія української музики: У 3 ч. – К. ; Нью-Йорк : М. П. Коць, 1998–2001.

¹² *Сокальський П. П.* Русская народная музыка, великорусская и малорусская в её строении мелодическом и ритмическом и отличии её от основ современной гармонической музыки. – Х. : Тип. Дарре, 1888. – 368 + 8 с.

¹³ Див.: *Лисенко М.* Народні музичні інструменти на Україні. – К., 1955; *Лисенко М.* Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм. – К., 1955.

¹⁴ *Колесса Ф. М.* Мелодії українських народних дум. – К. : Наукова думка, 1969. – 589 с.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Нарада з питань про етнографічні групи та локальні особливості в культурі і побуті українського народу кінця ХІХ – початку ХХ ст. // *Українська етнографія.* – 1958. – С. 162–171.

¹⁷ Див.: *Пісні Буковини / Записи А. Ф. Яківчука, розшифровка К. А. Смаля.* – К., 1990; *Пісні Сумщини / Фольклорні записи В. В. Дубравіна.* – К., 1989; *Пісні Тернопільщини. Пісенник / Упоряд. С. Стельмащук, П. Медведик.* – К., 1993; *Сабан Л. С.* Народні танці // *Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження / Ред. кол.: Ю. Г. Гошко та ін.* – К., 1987; *Сабан Л. С.* Чардаш у долині ріки Уж на Закарпатті // *Друга конференція дослідників музики червоноруських (галицько-володимирських) земель / Упоряд. Б. Луканюк.* – Львів, 1991; *Українські народні пісні з Лемківщини. Зібрав О. Гижа.* – К., 1972.

¹⁸ *Пісня – невмируще джерело / Упорядник М. Фісун.* – Полтава, 1991.

¹⁹ *Левченко Г. С.* Сольфеджіо на основі народних пісень Полтавщини: Посібник для музично-педагогічних навчальних закладів. – Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2003. – 144 с.

²⁰ *Грінченко М. О.* Історія української музики : Рукопис. – ІМФЕ ім. М. Рильського (Київ). – Фонд М. Грінченка. – Ф. 36. – Од. зб. 139/І–ІІІ. – 1062 арк.

²¹ *Ольховський А.* Нарис історії української музики / Ред., вступ. стаття, комент. Л. П. Корній. – К. : Муз. Україна, 2003. – 512 с.

²² Там само. – С. 34.

²³ Там само. – С. 97.

²⁴ *Маркова О.* Культуротворчі аспекти музичної україністики і музикознавчі традиції Одеси // *Українське музикознавство.* – Київ, 2000. – Вип. 29. – С. 47–53.